

Андрій Заяць (м. Львів)

Діяльність лавників у містах Волині XVI – першої половини XVII ст.: чисельність, персоналії, повноваження

У статті розглянуто функціонування у волинських містах важливого органу міського самоврядування – лави. Остання з'явилася у містах разом із запровадженням у них магдебурзького права і покликана була займатися окрім судочинства, ще низкою міських проблем. Чисельність лавників у містах не була сталою і коливалася від двох – трьох до семи, як це було у Луцьку, Володимирі, Кременці, а в окремі періоди в Олиці та Горохові. Свої обов'язки лавники виконували різний час – від одного року до кількох. Неодноразово лавники в подальшому займали уряди райців, рідше – лентвійтів і війтів. За соціальним походженням та етнічною приналежністю лавники здебільшого були місцевими українськими міщанами. Також вони проводили кримінально-процесуальний огляд і допомагали з'ясувати обставини правопорушення. Часто вони були присутніми при продажі нерухомості. З'ясовано, що лавники виконували поліцейні функції. Траплялися неграмотні лавники. Документи свідчать про не завжди дружні стосунки їх з райцями. Зафіксовано ряд випадків зловживання лавниками владою та алкоголем при виконанні службових обов'язків.

Ключові слова: лавник, лентвійт, війт, місто, магдебурзьке право, Волинь.

Andriy Zayats

Activity of benchers in the Volhynian towns in 16th – the first half of the 17th century: the number, personalities and functions

The article deals with the functioning of the municipal government – lava (bench) - in the Volhynian towns. It appeared in the cities, together with the introduction of Magdeburg law, and was called upon to engage in other than judicial proceedings, and a number of urban problems. The number of benchers in the towns was not constant and ranged from two or three to seven, as it was in Lutsk and Kremenets, or in some periods in Olyka and Gorokhiv. Their duties were carried out for different times – from one year to several. Repeatedly benchers then occupied the posts of the councils, less often – the landvogts and vogts. According to their social origin and ethnicity, the benchers were mostly local citizens. They also conducted a criminal procedure examination and helped clarify the circumstances of the offense. Often they were present at the sale of real estate. It was found out that the fins performed police functions. There were also illiterate benchers. The documents testify that their relations with the councilors were not always friendly. A number of cases of abuse of the benchers by the authorities and alcohol in the performance of official duties are recorded.

Key words: branchers, landvogt, vogt, town, Magdeburg law, Volhynia.

Андрей Заяц

Деятельность лавников в городах Волини XVI – первой половины XVII в.: численность, персоналии, полномочия

В статье рассмотрены функционирование в волинских городах органа городского самоуправления – лавы. Последняя появилась в городах вместе с введением в них магдебургского права и была призвана заниматься кроме судопроизводства, еще рядом городских проблем. Численность лавников в городах не была постоянной и колебалась от двух – трех до семи, как это было в Луцке, Владимире, Кременце, а в отдельные периоды в Олыке и Горохове. Свои обязанности лавники выполняли в разные промежутки времени – от одного года до нескольких. Неоднократно лавники в дальнейшем занимали посты райцев,

реже – лентвойтив и войтов. По социальному происхождению и этнической принадлежности лавники в основном были местными украинскими горожанами.

Также они проводили уголовно-процессуальное освидетельствование и помогали выяснить обстоятельства правонарушения. Часто они присутствовали при продаже недвижимости. Выяснено, что лавники выполняли полицейские функции. Бывали и неграмотные лавники. Документы свидетельствуют об их не всегда дружеских отношениях с райцами. Зафиксирован ряд случаев злоупотребления лавниками властью и алкоголем при исполнении служебных обязанностей.

Ключевые слова: лавник, лентвойт, войт, город, магдебургское право, Вольнь.

Запровадження у містах Волині магдебурзького права покликало до життя інститут лавників/присяжників, які знаходилися у підпорядкуванні вйта/лентвійта. Діяльність лавників волинських міст лише частково висвітлювалася українськими істориками¹. Безпосередньо цій проблемі, на прикладі Луцька, присвятила свою розвідку О. Штанько². Н. Білоус опублікувала покажчик міських урядовців Луцька, де є коротка характеристика лавничого уряду і подано списки лавників, їй же належить стаття про міський уряд Олики, де мова йде про міських лавників³. Лавничий уряд Кременця досліджував В. Кравченко⁴.

Діяльність лавників, як і вони самі, дуже бідно представлено у джерелах, оскільки вони були явно у тіні райців, адже власне останні фактично представляли міське поспільство. Джерельною базою даного дослідження стали кілька збережених міських книг (Луцька, Виживи, Миля-

нович, Ковеля, Олики, Рівного) та Луцькі, Володимирські, Кременецькі гродські і земські книги. Оскільки найбільше збереглося луцьких гродських і земських книг, то, природно, більшість відомостей стосуються саме луцьких лавників.

Чисельність лавників у волинських містах була різною, але ніколи не досягала одинадцяти чоловік, рекомендованих Б. Гроїцьким⁵. У Луцьку, впродовж ряду років, найбільше фіксується сім лавників⁶, хоча під час елекції 1639 р. їх лише п'ять⁷. Сім лавників п'ять разів фіксується у Володимирі⁸, по одному разу – у Кременці (1596 р.)⁹, Олиці (1601, 1603 р.)¹⁰ та Горохові (1638 р.)¹¹. Зазвичай у тих кількох міських книгах, що збереглися та у міських справах, що потрапляли на сторінки актових книг, згадується від 1–2 до 3–5 лавників. Під час елекції міських урядовців Мияновичів (1634 р.) відготовано двох лавників¹², хоча у 1621 р. їх було шість¹³. У цьому ж місті

¹ Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 176–178, 181.

² Штанько О. Ф. Міське судочинство Луцька першої половини XVII ст. // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 90 (11). – С. 32–37.

³ Білоус Н. Urzędnicy miejscy Łucka w XV–XVII wieku. Spisy. – Toruń: Wydawnictwo Naukowe GRADO, 2017. – 111 s.; Білоус Н. Міський уряд Олики на початку XVII ст. // Минувле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзівилли в історії Волині та України. – Луцьк: Волинський краєзнавчий музей, 2006. – Вип. 18. – С. 64–67.

⁴ Кравченко В. Структура міської влади Кременця другої половини XVI ст. // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / Під. ред. В. Собчука. – Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2009. – С. 45–46.

⁵ Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej. – Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1953. – S. 38.

⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 25, оп. 1, спр. 11, арк. 259 (1569 р.); спр. 42, арк. 108 (1592 р.); спр. 47, арк. 2/266 (1592 р.); спр. 49, арк. 340, 660 (1596 р.); спр. 83, арк. 68–68 зв. (1606 р.); спр. 90, арк. 401, 488, 1008–1008 зв. (1611 р.).

⁷ Там само, ф. 23, оп. 1, спр. 1, арк. 80 зв. Вони ж згадані і у наступному – 1640 р. – Там само, арк. 131, 156.

⁸ Там само, ф. 28, оп. 1, спр. 15, арк. 34–37 (1582 р.); спр. 19, арк. 695–696 (1587 р.); спр. 20, арк. 336 зв. (1587 р.); спр. 66, арк. 1930 зв. (1630 р.); спр. 72, арк. 299 (1637 р.).

⁹ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 49, арк. 806–808.

¹⁰ Там само, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 31–31 зв., 69.

¹¹ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 212, арк. 147 зв.

¹² Там само, ф. 1401, оп. 1, спр. 1, арк. 101.

¹³ Там само, арк. 48 зв.

впродовж 1589–1590 рр. згадуються п'ять лавників (Ласко Горошкович, Михно Горошкович, Шимко Павлович, Васко Богданович, Лук'ян Никонович), з яких перші три продовжують урядувати у 1591 – на початку 1592 рр.; у 1627–1630 рр. присяжниками були лише Лук'ян Качан та Левон Верешкович, у 1630–1632 рр. – Олешко Мончевський і Никон Захарович¹⁴. У рівненській міській книзі впродовж 1623–1626 рр. постійно згадується лише один лавник – Степан Денисович, у 1627 р. – лише Іван Пушкаревич та Григорій Ярмолич¹⁵. У Володимирі здебільшого одночасно згадуються 2–3 лавники¹⁶, хоча нерідко у справах фігурує лише один лавник¹⁷.

Щодо інших міст Волині, то якогось сталого числа лавників не зауважуємо. У джерелах спостерігається значний різнобій – від 1–2 до 5–6 осіб. Вище зазначалося, що у Горохові 1638 р. було сім лавників, але під 1630 р. таких лише два¹⁸. У Торчині 1624 р. згадано два лавники¹⁹, а

1646 р. – чотири²⁰. У Соколі фіксуємо шість лавників у 1619 р.²¹ і лише два – у 1630 р.²². У Козлині два лавники у 1607, 1625 рр., три – у 1604 р., чотири – у 1608, 1609, 1610 рр.²³. У Вижві маємо відомості про одного лавника (1626 р.), про двох (1625, 1632, 1640, 1644, 1648 рр.), про трьох (1618 р.)²⁴. Подібна ситуація була у Ковелі: один лавник у 1616 і 1635 рр., два – у 1644 р., три – у 1584, 1617 рр.²⁵. У окремих документах за різні роки згадуються лавники: у Лешневі (1647р.) – один²⁶, в Осницьку (1648 р.) – два²⁷, у Дубні (1614 р.) – три²⁸, а в Старокостянтиніві (1646 р.) – шість²⁹.

Час виконання лавничих повноважень був різний і коливався від одного року до кількох. У Володимирі відносними «довгожителами» лави можна назвати Юска Коваля (1581, 1582, 1587 рр.)³⁰, Юрія Яцинича (1596, 1598, 1599 рр.)³¹, Тимофія Остаповича (1630, 1639, 1642, 1643, 1648 рр.)³², Хилимона Святогоровича (1628,

¹⁴ ЦДІАК України, ф. 1401, оп. 1, спр. 1, арк. 26, 27 зв., 30, 30 зв., 32–32 зв., 66 зв.–67, 71 зв., 76, 78 зв., 79 зв., 83, 86.

¹⁵ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, Відділ рукописів, ф. 91, спр. 44.Ш.5, арк. 1 зв., 5, 7 зв., 11, 15, 17, 19, 34, 36 зв., 37, 55, 60 зв., 62, 63, 67, 68 зв.

¹⁶ ЦДІАК України, ф. 28, оп. 1, спр. 8, арк. 159, 180 (1574 р.); спр. 17, арк. 100 зв. (1582 р.); спр. 20, арк. 493 зв. (1587 р.); спр. 21, арк. 209 (1588 р.); спр. 24, арк. 739 (1591 р.); спр. 32, арк. 32, 12 зв.–13 (1599 р.); спр. 43, арк. 223 зв. (1611 р.); спр. 66, арк. 521 зв. (1629 р.); спр. 76, арк. 291–291 зв. (1641 р.); спр. 77, арк. 270 (1642р.); спр. 84, арк. 230 (1648 р.).

¹⁷ Там само, спр. 2, арк. 23 (1567 р.); спр. 7, арк. 10–10 зв. (1572 р.); спр. 7а, арк. 357 зв. (1573 р.); спр. 8, арк. 123 (1574 р.); спр. 19, арк. 126–126 зв., 589, 904 (1586 р.); спр. 20, арк. 297 (1587 р.); спр. 31, арк. 626 (1598 р.); спр. 51, арк. 41 (1619 р.); спр. 62, арк. 701 зв. (1628 р.); спр. 66, арк. 1930 зв. (1631 р.); спр. 69, арк. 1033 (1634 р.); спр. 70, арк. 933 зв. (1635 р.); спр. 72, арк. 264 зв. (1637 р.).

¹⁸ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 172, арк. 181.

¹⁹ Там само, спр. 137, арк. 501 зв.

²⁰ Там само, спр. 246, арк. 501а.

²¹ Там само, спр. 111, арк. 90 зв.

²² Там само, спр. 173, арк. 773 зв.

²³ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Oddział rękopisów (далі – ВРАН. ОР), sygn. 262, k. 1–2 v, 13, 14 v–15 v, 16, 18, 28 v, 33 v, 56, 75 v, 87, 100–100 v, 103 v.

²⁴ ЦДІАК України, ф. 32, оп. 1, спр. 1, арк. 15, 38, 71, 80, 85, 190 зв., 290, 327.

²⁵ Там само, ф. 28, оп. 1, спр. 17, арк. 273 зв.; спр. 49, арк. 618 зв.; спр. 70, арк. 801–801 зв.; спр. 79, арк. 629; Російський державний архів древніх актів (далі – РГАДА), ф. 389, оп. 1, кн. 206, л. 157 об.

²⁶ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 259, арк. 640 зв.

²⁷ Там само, спр. 249, арк. 272 зв.

²⁸ Там само, спр. 100, арк. 229.

²⁹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України), ф. 52, оп. 2, спр. 59, арк. 729.

³⁰ ЦДІАК України, ф. 28, оп. 1, спр. 14, арк. 429–429 зв.; спр. 15, арк. 34–35; спр. 19, арк. 695–686; спр. 20, арк. 336 зв.

³¹ Там само, спр. 31, арк. 626; спр. 32, арк. 12 зв.–13; ф. 25, оп. 1, спр. 49, арк. 779.

³² Там само, ф. 28, оп. 1, спр. 64, арк. 146 зв.; спр. 74, арк. 969; спр. 77, арк. 780–780 зв.; спр. 78, арк. 23; спр. 84, арк. 230.

1630 рр.)³³, Павла Ласчинського (1639, 1641, 1642 рр.)³⁴, Олександра Святогоровича (1642, 1646, 1648 рр.)³⁵. Ряд володимирських лавників авансували на вищі посади. Згаданий щойно Хилмон Святогорович 1631 р – райця, 1637 р. – бурмистр, а 1643 р. – лентвійт³⁶; Назар Постригач – лавник у 1581–1582 рр., 1586 р. – райця³⁷; Григорій Михайлович Холявич Дворецький у 1582 р. лавник³⁸, натомість уже 1586–1588, 1595, 1607 рр. – райця і бурмистр³⁹, а в 1614 р. – бурграбій і намісник володимирського підстароства⁴⁰.

Нещодавно вийшов згаданий вище покажчик луцьких урядників XV–XVII ст. відомої київської дослідниці Н. Білоус⁴¹, у якому є поріч-

ний перелік і лавників. У ряді випадків, через складність дослідження цієї теми та з огляду на бідність джерельної бази, дослідниця змушена була гіпотетично відтворювати можливість урядування окремих лавників у певні роки. З цієї ж причини до списку лавників не потрапили деякі з них⁴².

У Луцьку ряд лавників займали уряди відносно недовго, як от: Ян Озембловський (1581, 1582, 1584 рр.)⁴³, Пархом Половко (1578, 1581, 1582 рр.)⁴⁴ чи Федір Нагончий (1605–1608 рр.)⁴⁵. Натомість деякі лавники на цьому уряді були значно довше: Петро Федорович (1580, 1582, 1583, 1585, 1587, 1592, 1593, 1595 рр.)⁴⁶, Стефан Булгак

³³ ЦДІАК України, ф. 28, оп. 1, спр. 14, арк. 429–429 зв.; спр. 62, арк. 701 зв.; спр. 64, арк. 146 зв.

³⁴ Там само, спр. 74, арк. 969; спр. 76, арк. 291–291 зв.; спр. 77, арк. 780–780 зв.

³⁵ Там само, спр. 77, арк. 270; спр. 82, арк. 340; спр. 84, арк. 1210 зв.

³⁶ Там само, спр. 66, арк. 1652 зв.; спр. 72, арк. 299, 731 зв.; спр. 78, арк. 23.

³⁷ Там само, спр. 14, арк. 429–429 зв.; спр. 15, арк. 34–35; спр. 19, арк. 925.

³⁸ Там само, спр. 15, арк. 34–36; спр. 17, арк. 100 зв.

³⁹ Там само, спр. 19, арк. 186, 695, 925; спр. 20, арк. 28 зв., 293 зв.–294, 302, 336 зв.; спр. 21, арк. 35 зв.; спр. 28, арк. 721 зв.; спр. 39, арк. 533 зв.

⁴⁰ Там само, спр. 46, арк. 560 зв., 598 зв.

⁴¹ *Bilous N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV–XVII wieku. Spisy.* – Toruń: Wydawnictwo Naukowe GRADO, 2017. – 111 s.

⁴² Нижче подаю лавників під окремими роками, яких вдалося віднайти у джерелах. **1580 р.** – *Петро Федорович* (ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 22, арк. 510); **1582 р.** – *Петро Федорович, Zenko Намонович, Пархом Половкович* (Там само, спр. 26, арк. 1048 зв., 1112–1112 зв.); **1585 р.** – *Тимош Кузмич, Zenko Никонович, Іван Дубницький, Петро Федорович* (Там само, ф. 28, оп. 1, спр. 18, арк. 52 зв.; ф. 26, оп. 1, спр. 5, арк. 76 зв.); **1588 р.** – *Іван Дубницький* (Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 33, арк. 139 зв.); **1592 р.** – *Михайло маляр* (Там само, спр. 42, арк. 274 зв.); **1593 р.** – *Дахно Горайнович* (Там само, спр. 43, арк. 245–245 зв.); **1600 р.** – *Ієв Партичич* (Latvijas Nacionālā bibliotēka, f. 26, r. 7348, k. 1115 v.); **1604 р.** – *Сава Томилович [Римар]* (ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 70, арк. 728; спр. 72, арк. 324 зв.); **1605 р.** (поклик у покажчику на документ стосується насправді 1604 р.) – *Михайло Федорович, Олексій Андросович, Федір Нагончий, Роман Трушевич, Парфен Карпович, Андрій Романович, Роман Трушевич* (Там само, спр. 75, арк. 251 зв., 302, 522 зв.); **1606 р.** – *Іван Дубницький, Федір Нагончий* (Там само, спр. 83, арк. 68 зв.); **1607 р.** – *Андрій Романович* (Там само, спр. 83, арк. 68 зв.); **1612 р.** – *Роман Трушевич, Ієв Вакулич, Яцко Федорович, Зигмунт Ігнатович, Іван Стефанович* (ЦДІАК України, ф. 52, оп. 1, спр. 425, арк. 1); **1613 р.** – *Роман Трушевич, Ян Матвійович, Іван Андросович, Іван Стефанович* (Там само, арк. 4); **1614 р.** – *Ян Загайко, Ян Матвійович* (Там само, арк. 10); **1616 р.** – *Ян Загайко, Іван Олексійович* (Там само, арк. 15); **1622 р.** – *Михайло Шишка, Нестор Ювкович, Іона Михайлович* (ЦДІАК України, ф. 26, оп. 1, спр. 31, арк. 124 зв.; Архив Юго-Западной России. – К.: Временная комиссия для разбора древних актов, 1883. – Ч. 1: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322–1648 гг.). – Т. 6. – С. 505); **1632 р.** – *Євстафій Вирозуб* (ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 193, арк. 810 зв.); **1633 р.** – *Нестор Ювкович, Ян Соколенця, Іона Михайлович, Ян Гепнер, Василь Шилневич* (Там само, спр. 187, арк. 929); **1635 р.** – *Василь Шилневич, Ян Гепнер* (Там само, спр. 197, арк. 723); **1636 р.** – *Василь Шилневич* (Там само, спр. 198, арк. 792 зв.); **1645 р.** – *Шимон Злоторович, Роман Тропка, Ян Гепнер, Іван Цар Дзялик кравець, Андрій Липка, Федір Липка, Костянтин Болтутович* (Там само, спр. 243, арк. 798, 1090); **1648 р.** – *Нестор Ювкович, Василь Шилневич* (Там само, спр. 260, арк. 268).

⁴³ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 25, арк. 49–50, 220 зв., 1185; спр. 26, арк. 1048 зв., 1112–1112 зв.

⁴⁴ Там само, спр. 18, арк. 868; спр. 25, арк. 220 зв.; спр. 26, арк. 1048 зв., 1112–1112 зв.

⁴⁵ Там само, спр. 75, арк. 251 зв.; спр. 83, арк. 68 зв.; спр. 80, арк. 1165 зв.–1166, 1461 зв.

⁴⁶ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 22, арк. 510; спр. 26, арк. 1147 зв.; спр. 30, арк. 586 зв.–587 зв.; спр. 42, арк. 274 зв.; спр. 43, арк. 245–245 зв.; спр. 44, арк. 620 зв.; спр. 48, арк. 590; ф. 26, оп. 1, спр. 5, арк. 76 зв.; ф. 28, оп. 1, спр. 20, арк. 282, 308 зв.

(1624, 1630, 1633, 1635, 1639 pp.)⁴⁷, Самуель Кирилович (1634, 1637–1640, 1642, 1644, 1645 pp.)⁴⁸, Сава Томилович (з перервами 1587–1611 pp.)⁴⁹, Андрій Романович – (з перервами 1599–1611 pp.)⁵⁰, Роман Левовович (1637–1645 pp.)⁵¹. Дехто з лавників згодом став райцею/бурмістром (Яцко Степанович Біркоз⁵², Томило Максимович⁵³, Іван Дедеркал⁵⁴, Матвій Трушевич⁵⁵, Олексій Андросович⁵⁶ та інші). Траплявся і зворотний процес. Так, луцький бурмістр у 1572 р. Михайло Федорович від 1593 р. згадується як лавник⁵⁷, а Іван Дубницький почергово був лавником (1585–1588 pp.), райцею/бурмістром (1592, 1593 pp.), лавником (1600 р.), бурмістром (1605 р.) лавником (1606 р.)⁵⁸. Часом, як це було в Олиці (1601 р.), згадується старший і молодший лавник⁵⁹.

Щодо соціального походження лавників, то хоча окремі з них і були шляхтичами, то все ж абсолютною переважали міщани. Етнічно склад лави

був переважно українським. Винятком був Кременець. У 1642 р. король викликав до свого задвірного суду райців і лавників через ігнорування привілею Кременцю, за яким райцями і лавниками можуть бути лише католики, а міщани взяли у королівській канцелярії старіший привілей, за яким католиків та православних мало бути порівну. Король скасував цей попередній привілей, а міщанам погрожував покараннями⁶⁰.

Окрім своїх прямих обов'язків – судових, описаних у збірнику Б. Гроїцького⁶¹, лавники займалися й іншими міськими справами. Їх залучали для підтвердження вчинення юридично значущих дій. Зокрема, у лютому 1576 р. луцькому лавникові Федору Скрипиці було доручено разом з возним Андрієм Сікорським та двома шляхтичами з'ясувати суть звинувачення міщанина Степана Герецького писарем митної комори Мордухаєм, який звинуватив його у несплаті мита за куплене

⁴⁷ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 140, арк. 680–680 зв.; спр. 172, арк. 847; спр. 197, арк. 723; ф. 23, оп. 1, спр. 1, арк. 92; РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 214, л. 98 об.

⁴⁸ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 159, арк. 1253, 1256 зв., 1350 зв.; спр. 193, арк. 774 зв., 822 зв.; спр. 204, арк. 875 зв.; спр. 236, арк. 408; спр. 241, арк. 508 зв.; спр. 243, арк. 1090; ф. 23, оп. 1, спр. 1, арк. 6–6 зв., 17, 43, 44, 80 зв., 95 зв., 131.

⁴⁹ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 33, арк. 385–385 зв. (1596 р.); спр. 44, арк. 620 зв. (1593 р.); спр. 46, арк. 125 зв. (1595 р.); спр. 48, арк. 590 (1595 р.); спр. 49, арк. 868 (1596 р.); спр. 51, арк. 227 зв. (1598 р.); спр. 53, арк. 113 зв. (1598 р.); спр. 66, арк. 578 зв. (1602 р.); спр. 67, арк. 150–150 зв., 379 (1603 р.); спр. 70, арк. 779, 926 (1604 р.); спр. 73, арк. 36 (1604 р.); спр. 80, арк. 1461 зв. (1608 р.); спр. 83, арк. 68–68 зв. (1606–1608 pp.); спр. 82, арк. 48 (1609 р.); спр. 90, арк. 401, 488, 629, 1008–1008 зв. (1611 р.); ф. 28, оп. 1, спр. 20, арк. 282, 308 зв. (1587 р.); Latvijas Nacionālā bibliotēka, f. 26, r. 7348, k. 18 v., 41, 49 v–50 v., 63, 115 v.

⁵⁰ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 55, арк. 461, 464 (1599 р.); спр. 62, арк. 328 зв. (1601 р.); спр. 66, арк. 578 зв. (1602 р.); спр. 67, арк. 150–150 зв., 379 (1603 р.); спр. 75, арк. 251 зв., 302 (1605 р.); спр. 83, арк. 68 зв. (1606–1608 pp.); спр. 80, арк. 1165 зв.–1166, 1461 зв. (1608 р.); спр. 89, арк. 27 зв. (1610 р.); спр. 90, арк. 401, 488, 1008–1008 зв. (1811 р.); ф. 26, оп. 1, спр. 19, арк. 672 зв., 675 зв. (1610 р.); Latvijas Nacionālā bibliotēka, f. 26, r. 7348, k. 8 v., 9 v., 41, 63, 115 v.

⁵¹ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 159, арк. 1253, 1256 зв., 1350 зв. (1644 р.); спр. 199, арк. 293 зв. (1637 р.); спр. 204, арк. 875 зв. (1637 р.); спр. 227, арк. 342, 374 (1641 р.); спр. 232, арк. 522–523 (1642 р.); спр. 240, арк. 88 зв. (1644 р.); спр. 241, арк. 508 зв. (1645 р.); ф. 23, оп. 1, спр. 1, арк. 36, 37, 38 зв., 44, 60, 65, 68, 73а, 74, 80 зв., 95 зв., 128, 131 (1639–1640 pp.); ф. 26, оп. 1, спр. 43, арк. 185 зв. – 186 (1639 р.).

⁵² Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 11, арк. 571 зв. (райця від 1570 р.).

⁵³ Там само, спр. 45, арк. 920 (1594 р.); спр. 46, арк. 101 (1595 р.); спр. 47, арк. 159 (1595 р.).

⁵⁴ Там само, спр. 31, арк. 1180 зв. (1584 р.); спр. 34, арк. 291 зв. (1585 р.).

⁵⁵ Там само, спр. 34, арк. 1263 (райця від 1585 р.).

⁵⁶ Там само, спр. 67, арк. 488 зв. (райця від 1603 р.).

⁵⁷ Там само, спр. 13, арк. 189; спр. 33, арк. 385–385 зв.; спр. 44, арк. 620 зв.

⁵⁸ Там само, спр. 33, арк. 139 зв.; спр. 40, арк. 525; спр. 41, арк. 178 зв.; спр. 42, арк. 340 зв.; спр. 47, арк. 2/266; спр. 75, арк. 302, 522 зв.; спр. 83, арк. 68 зв.; ф. 26, оп. 1, спр. 5, арк. 76 зв.; спр. 8, арк. 216 зв.; ф. 28, оп. 1, спр. 20, арк. 282, 308 зв.; Latvijas Nacionālā bibliotēka, f. 26, r. 7348, k. 63.

⁵⁹ ЦДІАК України, ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 49.

⁶⁰ Там само, ф. 21, оп. 1, спр. 114, арк. 117.

⁶¹ *Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej...* – S. 37.

у бузького купця вино⁶². У жовтні 1593 р. луцькі лавники Сава Томилович і Михайло Федорович проводили ув'язання у дім Матея Готарського⁶³. У червні 1600 р. луцькі лавники Андрій Романович та Бальцер Берлінський звітували перед лентвійтом Якубом Козицьким, що вони за в'язанням до-рученням у справі про заборгування Павла Жи-гули перед шевським цехмістром Григорієм оцінили та описали рухомі речі боржника і пере-дали цехмістру⁶⁴. У вересні того ж року перед тим же лентвійтом скаржилися луцькі міщани Олексій Андросович та Іван Дубницький на торчинського міщанина Миска Чернишевича, який продав їм неякісний солод, що з'ясувалося при варінні ними пива, а тому вони просили лентвійта дати їм лав-ників для огляду солоду. З'ясовувати ситуацію відправили присяжних Андрія Романовича та Саву Томиловича⁶⁵. У липні 1608 р. козлинських лавників Лавра, Івана Книша й Івана Данилковича міський уряд відправив з'ясувати приналежність сіножачі, через яку виник спір між міщанкою Хо-миною і Адамом Крещеновським⁶⁶. Возний Ісакій Долмацький свідчив, що у серпні 1613 р. разом з володимирськими лавниками Яном Станіславови-чем та Федором Гуковичем ходив до дому балвера Фройми у справі непричетності міщанина Гриця Кочурки до побиття слуги володимирського під-старости Яна Прилепського Яска⁶⁷. У червні 1639 р. луцькі лавники Роман Лєвонович та Са-муель Кирилович були присутні як свідки при ук-ладенні договору купівлі-продажу ділянки землі з будинком на Вірменській вулиці Мартою Івані-совною львівському міщанину Івашку Бернато-

вичу⁶⁸. Разом з возним Іваном Городиським (1637 р.) луцькі лавники Самуель Кирилович та Роман Лєвонович проводили ув'язання у ґрунт мі-щанина Кирила Клавшу. Возний заявив, що зроб-лено це було “для болшого ваги и сведоцтва”⁶⁹. Присутність лавників була необхідною для видачі виписів з міських книг⁷⁰.

Залучали лавників як свідків при укладенні тестаментів. Зокрема, луцькі лавники Сава То-милович та Михайло Федорович (1604 р.) були присутні при укладенні заповіту Андрія Рож-ковського⁷¹, а Роман Лєвонович та Самуель Ки-рилович (1639 р.) – своєю присутністю засвід-чували справжність заповіту Стефана Булгака⁷². Олицький лавник Ян Мозеловський (1601 р.) засвідчував заповіт Анни Черетячини⁷³, а його колега Давид Бабінський – Насті Шеметихи (1602 р.)⁷⁴ та разом з Олехном Полупановичем – Проня Горкавого⁷⁵. Лавник Миколай Лашович (1606 р.) був свідком при укладенні тестаменту олицького міщанина Грицька Олізаровича⁷⁶, а останню волю Валентого Влоховича (1606 р.) засвідчували три олицькі лавники – Бенедикт Заховський, Олехно Полупанович та Себастьян Ілєцький⁷⁷. Чотири лавники: Вітко Михайло-вич, Башко і Клим Борисовичі та Іван Сако-лець, були при укладенні заповіту сокільського вїта Марціана Іршинського⁷⁸. У Козлині лав-ники утримували ключ від міської скриньки (1609 р.)⁷⁹.

Лавникам доводилося виконувати і не дуже приємні, фактично, поліційні обов'язки. У січні 1606 р. олицький міщанин Ігнат приїхав до

⁶² ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 16, арк. 47–47 зв.

⁶³ Там само, спр. 44, арк. 621.

⁶⁴ Latvijas Nacionālā bibliotēka, f. 26, r. 7348, k. 68 v.

⁶⁵ Ibid., k. 114–114 v.

⁶⁶ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk (далі – ВРАН), OR, sygn. 262, k. 60.

⁶⁷ ЦДІАК України, ф. 28, оп. 1, спр. 45, арк. 575 зв.–576.

⁶⁸ Там само, ф. 23, оп. 1, спр. 1, арк. 96 зв.

⁶⁹ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 204, арк. 875 зв.

⁷⁰ Там само, спр. 34, арк. 220 (Луцьк, 1585 р.).

⁷¹ Там само, спр. 70, арк. 923 зв.–926 зв.

⁷² Там само, ф. 23, оп. 1, спр. 1, арк. 92.

⁷³ Там само, арк. 93 зв.

⁷⁴ Там само, арк. 60 зв.

⁷⁵ Там само, арк. 87 зв.

⁷⁶ Там само, арк. 95.

⁷⁷ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 103, арк. 218 зв.

⁷⁸ ВРАН, OR, sygn. 262, k. 90 v.

Луцька на торг з рибою і «на рынъку, яко звычай есть, заплативши все доходы местские, торговал». Однак лентвіт з райцями послали до нього лавників Антона Добрияновича Литвина і Романа Трусевича, які «взглядом якогос незвычайного и неслыханого мыта» пограбували його, забравши всю рибу, яка коштувала 50 золотих та ще й наявні у нього готівкових 30 золотих⁸⁰.

Прагнення покращити свій матеріальний стан підштовхувало лавників займатися підприємницькою діяльністю. Так, луцький лавник Семен Федорович разом з міським писарем Ярошем Суетичем і євреєм Абрамом (1594 р.) орендували збір чопового у Богуша Гораїна⁸¹.

Бідність джерельної бази утруднює визначення рівня заможності лавників, місця їхнього проживання, ступінь освіченності. Певним критерієм заможності володимирського лавника Яна Маєвського може слугувати наявність його будинку на ринку (1641 р.)⁸². Про будинок луцького лавника Федора Юрієвича після нападу на нього слуг біскупа Вікторіана Вербицького (1580 р.), возний Ян Пелчинський, свідчив – «видил хату, то ест избу, и сени розметаные, толко печь стоит»⁸³.

Специфіка роботи передбачала певний рівень освіти лавників, однак, очевидно, не завжди вона була належною. У жовтні 1624 р. луцькі райці скаржилися на вїйта Андрія Загоровського, який набрав до лави «присяжников албо лавников люди простых, не толко права не умеетных албо несведомых, але других и читат неумеетных»⁸⁴. Не вмів писати луцький лавник Сава Томилович⁸⁵. Луцький лавник Андрій Романович (1601 р.), виправдовуючись за неправий поступок (лжесвідчення), пояснив, що не зміг відмовити бурмистру Богушу Ванковичу у його справі з доктором медицини і філософії Адамом Запацьким – «мене – свідчив він, – до того привел пан Богуш Ванкович бурмистръ, ко-

торый, пришедши до мене в дом, намовил ме на тое, а кгда-м се взбранял, упевньил ме тымъ: «не бойся, на мне того гледи». Я человеком простымъ неправным будучи, яко присяжъник, и яко молодший старшого послухалем и яко бурмистра, и учинилем му то кгволи»⁸⁶. У вересні 1631 р. райці та міське поспільство Кременця скаржилися на вїйта Миколая Мисловського, який «присяжъныхъ албо верныхъ права ани писъма несъведомыхъ и неумеетныхъ наставляетъ и обираетъ»⁸⁷.

Стосунки лавників з райцями не завжди були гармонійними. Володимирський лавник Сасин Семенович (1587 р.) скаржився на райців Тишка Пахеровича і Григорія Холявича, які, «седечи на дереви под ратушом, на увес суд места Володимерского и на него самого словами неучтивыми торгалися, соромотили, лаяли, псами называли»⁸⁸. У липні того ж року володимирський вїйт Михайло Дубницький викликав до свого суду райців, але останні заявили, що лава обсаджена людьми вїйта і вимагали, щоб «лавицу свою засадилъ водлугъ права и статуту нашего майдеборского, не братом своим рожоным Кирилом и не братанком своим Юскомъ и иными лавниками в месте не осельми и мясту не присяглыми, што не есть водле права нашего»⁸⁹. Луцький райця Ян Гепнер у листопаді 1638 р. скаржився на лавника Романа Лєвоновича, який без дозволу будував будинок біля муру, а його дружина і дочка словесно образили його, райцю⁹⁰. У липні наступного року на того ж лавника скаржився райця Шимон Злоторович за відмову платити податок на користь міста та ще й підбурювання до цього міщан. На засіданні суду лавник говорив непристойні слова і погрожував, а далі пішов додому і, взявши корд, прийшов до будинку райці та викликав його на поєдинок, хоча знав, що це заборонено робити⁹¹. У серпні 1642 р. згаданий лавник скаржився на

⁸⁰ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 76, арк. 83 зв.

⁸² Там само, ф. 28, оп. 1, спр. 76, арк. 291 зв.

⁸³ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 21, арк. 395 зв.

⁸⁴ Там само, ф. 25, оп. 1, спр. 140, арк. 680 зв.

⁸⁵ Там само, спр. 70, арк. 926.

⁸⁶ Там само, спр. 62, арк. 414 зв.

⁸⁷ Там само, спр. 179, арк. 321.

⁸⁸ Там само, ф. 28, оп. 1, спр. 20, арк. 336 зв.

⁸⁹ Там само, арк. 387.

⁹⁰ Там само, ф. 23, оп. 1, спр. 1, арк. 68 зв.

⁹¹ Там само, арк. 97 зв.

бурми́стра Івана Антоновича та райців Васи́ля Шилни́я і Іону Михайловича, які побили його⁹².

Відомі випадки зловживання лавниками алкоголем. У січні 1639 р. луцький лавник Антон Перетяткович прийшов на засідання гайного суду п'яним і пообзивав колег, за що був оштрафований на 10 гривень і три дні був зобов'язаний просидіти у ратуші⁹³. У січні наступного року ситуація повторилася, і його знову притягнули до відповідальності, оштрафувавши на 10 гривень⁹⁴.

Джерела свідчать і про протиправні дії лавників. У травні 1600 р. Лукаш Скрипка оскаржував луцького лавника Матвія Демковича за напад на будинок Остафія Свищовського, у якому скаржник винаймав помешкання⁹⁵. Подібна ситуація сталася у грудні 1603 р., коли на дід луцького єврея Юзефа Леменовича здійснив збройний напад з помічниками лавник Андрій Романович⁹⁶. Останній, взявши у жовтні 1600 р. у Сімхи Аврамовича мед, відмовився оплачувати, мотивуючи це поганою якістю меду⁹⁷. У 1641 р. відзначився вище згадуваний Роман Лєвонович, який разом з війтівським писарем Яном Томковичем побили киями возного Івана Городиського, який приніс незручний для лавника королівський мандат⁹⁸.

Отже, коле́гія лавників формувалася під впливом війта/лентвійта, якому безпосередньо підпорядковувалася. Число лавників у повітових та деяких інших містах досягало семи, а у менших містах коливалося в межах трьох-п'яти чоловік. Серед лавників за етнічним та соціальним походженням переважали українські міщани. Існувала можливість просування лавників по ієрархічній драбині – вони посідали уряди райців, бурми́стрів, лентвійтів. Окрім виконання судових функцій, лавники активно залучалися до засвідчення фактів набуття майнових прав (введення міщан у володіння нерухомістю – земельними ділянками, будинками), з'ясування на місцях спірних питань, підтвердження укладання заповітів, виконання поліційних обов'язків, різного роду адміністративних та судових разових доручень. Простежується також певне протистояння лавників з райцями. Незважаючи на встановлені правом освітні вимоги до лавників, серед них траплялися неграмотні або малоосвідчені особи. Не всі лавники дотримувалися морально-етичних норм поведінки, встановлених для їхнього уряду – зловживали своїми повноваженнями, неодноразово вчиняли побиття міщан, розбійні напади на будинки, з'являлися на засідання лави у нетверезому стані.

References

Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii. – K.: Vremennaya komissiya dlya razbora drevnikh aktov. 1883. – Ch. 1: Akty o tserkovno-religioznykh otnosheniyakh v Yugo-Zapadnoy Rusi (1322–1648 gg.). – T. 6. – 1124 s. [in Russian].

Bilous N. Miskyi uriad Olyky na pochatku XVII st. // Mynule i suchasne Volyni i Polissia. Olyka i Radzyvilly v istorii Volyni ta Ukrainy. – Lutsk: Volynskyi kraieznavchyi muzei, 2006. – Vyp. 18. – S. 64–67. [in Ukrainian].

Biłous N. Urzędnicy miejscy Łucka w XV–XVII wieku. Spisy. – Toruń: Wydawnictwo Naukowe GRADO, 2017. – 111 s. [in Polish].

Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej. – War-

szawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1953. – 259 s. [in Polish].

Kravchenko V. Struktura miskoi vlady Kremensia druhoi polovyny XVI st. // Studii i materialy z istorii Volyni. 2009 / Pid. red. V. Sobchuka. – Kremenets: Kremensko-Pochayivskyi derzhavnyi istoryko-arkhitekturnyi zapovidnyk, 2009. – S. 41–50. [in Ukrainian].

Sas P. M. Feodalnyye goroda Ukrainy v kontse XV – 60-kh godakh XVI v. – K.: Naukova dumka, 1989. – 232 s. [in Russian].

Shtanko O. F. Miske sudochynstvo Lutska pershoi polovyny XVII st. // Hileia: naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats. – 2014. – Vyp. 90 (11). – S. 32–37. [in Ukrainian].

⁹² ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 232, арк. 522–524 зв.

⁹³ Там само, арк. 81.

⁹⁴ Там само, арк. 133.

⁹⁵ Latvijas Nacionālā bibliotēka, f. 26, r. 7348, k. 43 v.

⁹⁶ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 67, арк. 1083–1083 зв.

⁹⁷ Latvijas Nacionālā bibliotēka, f. 26, r. 7348, k. 139 v.–140.

⁹⁸ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, спр. 227, арк. 342–342 зв.